

ІВАНЮТА Н. В.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри господарського,
цивільного та трудового права
економіко-правового факультету
(Маріупольський державний університет)

УДК 346.93

МОНІТОРИНГ У ГОСПОДАРЬКОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ

У статті проведено дослідження з визначення моніторингу як додаткової функції господарського процесуального права, пріоритетних сфер її впливу, місця в контексті впровадження європейських стандартів у сфері здійснення господарського судочинства.

Ключові слова: функція, моніторинг, законодавство, правозастосування, Європейський суд із прав людини.

В статье проведено исследование по определению мониторинга как дополнительной функции хозяйственного процессуального права, приоритетных сфер ее влияния, места в контексте внедрения европейских стандартов в сфере осуществления хозяйственного судопроизводства.

Ключевые слова: функция, мониторинг, законодательство, правоприменение, Европейский суд по правам человека.

The article studies to determine how additional monitoring functions of economic procedural law, the priority areas of influence, a place in the context of the implementation of European standards in the sphere of economic justice.

Key words: function, monitoring, legislation, law enforcement, European Court of Human Rights.

Вступ. В останні роки спостерігається тенденція посилення основних функцій господарського процесуального права, розширення сфери здійснення сукупності повноважень господарських судів щодо розгляду справ, віднесених до їхньої компетенції, удосконалення окремих механізмів захисту прав та законних інтересів осіб у господарському судочинстві (забезпечення позову, перегляд судових актів, судовий збір тощо). Господарське судочинство характеризується змістовною нестійкістю, що, зокрема, пов'язано з перебуванням господарського процесуального права в стадії динамічного розвитку, якому притаманні як позитивні, так і негативні закономірності. При цьому поява нових зовнішніх та внутрішніх факторів, що справляють значний вплив на суспільні відносини, які є об'єктом господарського процесуального права, обумовлює необхідність застосування нових інструментів для їх ефективного правового регулювання. У зв'язку із цим є цікавою думка О.Б. Сладкової про те, що технологія моніторингу застосовується тільки для вивчення систем, які знаходяться в стадії розвитку, тому моніторинг слід проводити в таких ситуаціях: стан об'єкту моніторингу не оптимальний; стан об'єкту моніторингу має оптимальні показники, але об'єкт знаходиться в розвитку, й у зв'язку із цим є побоювання зміни стану цього об'єкта в гіршу сторону [1, с. 150–160].

Дійсно, стрімкі зміни в національному господарському процесуальному законодавстві, з одного боку, та активізація судової гілки влади, з іншого боку, не призводять

до усунення прогалин та проблем у законодавстві й у судовій практиці. Така ситуація обумовлена відсутністю комплексного компоненту узгодженості між діяльністю законодавчої та судовою влади, який би системно забезпечував необхідний практично-правовий результат. На нашу думку, цим додатковим компонентом може виступати моніторинг матеріальних, процесуальних норм та правозастосування

Окремі аспекти правового моніторингу були дослідженні такими вченими, як М.В. Глазкова [2, с. 143–162], О.В. Дамаскин [3, с. 39–42], М.В. Мартиненко [4], Я.Е. Наконечний [5, с. 25] та інші. Разом із тим питання щодо визначення моніторингу як функції права не були предметом наукових досліджень та не набули належного розвитку, що, власне, зумовлює актуальність та вибір теми дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження моніторингу як додаткової функції господарського процесуального права.

Результати дослідження. Господарське процесуальне право – це сукупність правових норм, що регулюють діяльність господарського суду та інших заінтересованих суб'єктів, пов'язану із здійсненням правосуддя в справах, віднесених до відання господарських судів. Іншими словами, господарське процесуальне право є сукупністю правових норм, що регулюють порядок здійснення господарського судочинства [6]. Господарське процесуальне право (далі – ГПП) як галузь має свою систему функцій, які обумовлюють його самостійність. Необхідно зауважити, що фундаментальні дослідження функцій зазначеної галузі відсутні, що обумовлює використання напрацювань із загальної теорії права. Так, розуміння функцій як основних напрямів впливу права на суспільні відносини підтримується більшістю правознавців [7, с. 136; 8, с. 88; 9, с. 262]. У юридичній літературі до найбільш значимих відносять регулятивну, охоронну, культурно-історичну, інформаційно-орієнтуючу, виховну функції [10, с. 106; 11, с. 9; 12, с. 10]. Функції права тісно пов'язані з його завданнями, які у свою чергу профорієнтовані головною метою права. Це пояснюється тим, що функції спрямовані на вирішення завдань, які постають перед правом, а деякі із завдань породжують функції [13, с. 156–157]. Головними завданнями господарського процесуального права є захист порушених або оспорюваних прав осіб, які здійснюють господарську діяльність, а також прав і законних інтересів держави, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, інших осіб шляхом справедливого судового розгляду господарських справ у встановлений законом строк незалежним і неупередженим судом [14].

Рівень вирішеності завдань ГПП, якості здійснюваного господарського судочинства (як порядку реалізації основних функцій права) можна віднести до одного з найбільш гострих і дискусійних питань сьогодення. Динамізм наукових досліджень, круглих столів, форумів, свідчить про те, що значна кількість питань господарських спорів на теоретичному, законодавчому, практичному рівнях залишаються не належно вирішеними або не вирішеними взагалі. Крім того, на користь недосконалості українського правосуддя свідчать показники перебування України на четвертому місці після Російської Федерації, Туреччини та Румунії за кількістю справ, що розглядаються проти неї Європейським судом із прав людини (далі – ЄСПЛ) [15]. Відсутність одноманітності тлумачення та застосування норм матеріального та процесуального права відображено в результатах аналізу роботи судів загальної юрисдикції у I півріччі 2013 р., зокрема, господарських судів усіх рівнів [16]. Так, в апеляційному порядку скасовано та змінено 3,2 тис. процесуальних документів місцевих господарських судів; у касаційному порядку скасовано та змінено 1,7 тис. процесуальних документів місцевих та апеляційних господарських судів; за нововиявленими обставинами в апеляційному порядку переглянуто 62 судові рішення, з яких 22 (35,5%) – скасовано та змінено. Вказані відомості свідчать про відсутність одновекторності правотворчості та правозастосування. При цьому така ситуація є реальною в умовах, так би мовити, формально-системного визначення різноманіття функцій, принципів господарського процесуального права, механізмів та порядку їх реалізації.

На нашу думку, передумовою такого становища є системна неузгодженість між законодавцем та органами судової влади в регулюванні та реалізації права на судовий захист у результаті відсутності засобів досягнення головної мети, які б дозволяли аналізувати питання відповідності процесуальних (матеріальних) норм у практичній площині; досліджувати пропорційність меж та обсягів дії нормативно-правових актів у конкретних групах правовідносин; встановлювати залежність змін нормативних актів від об'єктивних факторів, які виявляються в судовій практиці; окреслювати показник ефективності діючого права в співвідношенні з наслідками його реалізації тощо. Все це має суттєве змістовне значення як на стадії правотворчості, так і на стадії правозастосування.

Такі цільові засоби можуть бути визначені в межах відповідного напрямку правового впливу, тобто певної функції права. Вважаємо, саме в контексті господарського процесуального права мова може йти про функцію моніторингу.

Термін «моніторинг» у науці та практиці почали використовувати нещодавно. Офіційно цей термін з'явився в 1972 р. на Стокгольмській конференції ООН із проблем навколишнього середовища на противагу (або на додаток) до терміна «контроль», який, окрім спостереження та отримання інформації, містить елементи активних дій, тобто управління.

Енциклопедія соціології розглядає моніторинг як спеціально організоване, систематичне спостереження за станом об'єктів, явищ, процесів із метою їх оцінки, контролю, прогнозу [18]. У словнику бізнес-термінів моніторинг розглядається як методика й система спостережень за станом певного об'єкта або процесу, що дає можливість спостерігати їх у розвитку, оцінювати, оперативно виявляти результати впливу різних зовнішніх факторів [19].

У юридичній літературі також існують різні тлумачення поняття «моніторинг». Так, у юридичній енциклопедії Ю.С. Шемшукенка моніторинг визначено як регулярне спостереження за станом природних, технічних і соціальних процесів із метою їх оцінки, контролю та прогнозування; інформація, отримана за допомогою моніторингу, покладена в основу рішень, що приймаються державними органами, політичними партіями, громадськими організаціями тощо [20].

В українсько-англійсько-російському тлумачному словнику «моніторинг» (monitoring) розглянуто як нагляд (спостереження, стеження) за виробничою й фінансовою діяльністю підприємства [21, с. 125].

Під моніторингом законодавства розуміють систематичну комплексну діяльність органів влади, наукової спільноти, інститутів громадянського суспільства й громадських організацій щодо оцінювання, аналізу, узагальнення й прогнозування стану законодавства й практики його застосування з метою підвищення якості законотворчості, удосконалення системи реалізації законодавства в інтересах дотримання й захисту конституційних прав і свобод людини й громадянина [3, с. 39]. У науковій літературі можна знайти положення, згідно з якими моніторинг включає в себе розробку рекомендацій до подальшої раціональної організації досліджуваного об'єкта [22, с. 26; 4, с. 51], для прийняття корекційно-попереджувальних управлінських рішень.

Резюмуючи наведені підходи до розгляду цього поняття в різних сферах, можна помітити наявність певної діалектичної схожості й взаємозв'язку. Проте для системного осмислення й усвідомлення цього напрямку в конкретній галузі треба виходити не тільки із загального розуміння, але й виокремлювати приватний підхід для позначення межі змісту досліджуваного елемента.

Безумовно, моніторинг у ГПП не може існувати сам по собі, а тільки в складі особливого комплексу моніторингу правового простору України. На сучасному етапі моніторинг законодавства та правозастосовної практики не визначено самостійним та комплексним напрямком державної діяльності. Як наслідок, поняття моніторингу пра-

вового простору, правозастосування, процесуальних норм не отримали свого нормативного закріплення та одноманітного наукового обґрунтування. Особливого значення це питання набуло після прийняття Закону України від 01.07.2010 р. № 2411-VI «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», Указу Президента України від 11.06.1998 р. № 615/98 «Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу», Указу Президента України від 10.05.2006 р. № 361/2006 «Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів», у яких головними напрямками співробітництва України з ЄС визначені адаптація законодавства України до законодавства ЄС та забезпечення прав людини шляхом реформування правової системи нашої держави з поступовим приведенням її у відповідність до європейських стандартів.

Так, у межах виконання основних вимог Ради Європи (РЄ) набула чинності Конвенція про захист прав людини та основних свобод (далі – Конвенція). Відповідно до цієї Конвенції визнано обов'язковість юрисдикції Європейського суду з прав людини з усіх питань тлумачення й застосування Конвенції та протоколів до неї й право звернення до нього у випадку порушення державою, її органами, посадовими особами норм Конвенції; набув чинності Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»; набув чинності Закон України «Про судоустрій і статус суддів»; здійснено 61 редакцію до Господарського процесуального кодексу України. Однак відповідна законодавча динамічність не забезпечила якості нормативно-правових актів, а кількість колізій та прогалин в українському законодавстві залишається на високому рівні.

Крім того, у судовій практиці застосування матеріальних та процесуальних норм також відсутня одноманітність та узгодженість, незважаючи на здійснення повноважень Вищим господарським судом України щодо вивчення та узагальнення судової практики, Верховним Судом України (далі – ВСУ) щодо забезпечення правильного й однакового застосування судами законодавства, Науково-консультативною радою при ВСУ щодо попереднього розгляду проектів постанов Пленуму Верховного Суду України стосовно надання висновків щодо проектів законодавчих актів та з інших питань діяльності ВСУ.

Таким чином, стратегічні завдання щодо впровадження європейських стандартів у сфері здійснення судочинства на сьогодні не виконані в достатньому обсязі.

Така ситуація може свідчити про недостатність створення не лише нових нормативно-правових актів національного законодавства, які враховують досвід правового регулювання сфери судового захисту Європейським Союзом, а й про необхідність в упорядкуванні та гармонізації правотворчості й правозастосування. Разом із тим для цього важливо впроваджувати цільові напрямки та конкретні засоби, які б надавали можливість вирішувати особливі завдання з якісними характеристиками без сталого алгоритму вирішення.

Крім того, така можливість передбачена Рекомендаціями Rec(2004)6 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам від 12.05.2004 р. «Щодо вдосконалення національних засобів правового захисту», де рекомендовано з урахуванням позитивної практики постійно відстежувати практику ЄСПЛ, здійснювати контроль за ефективністю існуючих національних засобів правового захисту тощо.

У межах застосування методу аналогії (відповідності) щодо зазначених рекомендацій та визначення сутності моніторингу на предмет виявлення їхніх сумісних інтегративних аспектів можна встановити, що перші виступають складовими процесу здійснення функції моніторингу.

Вважаємо, саме правовий моніторинг як структурно-інформаційний комплекс для спостереження, аналізу та коригування механізму правового регулювання [1, с. 146] є найбільш оптимальним варіантом визначення якості законодавства та рівня ефективності його застосування. У свою чергу констатація та закріплення його як нового

правого інституту первинно пов'язані з опосередкуванням в межах певного напрямку правового впливу.

В аспекті ГПП пріоритетними сферами функції моніторингу можуть виступати:

- міжнародні положення у сфері судового захисту;
- виконання рішень ЄСПЛ;
- форми взаємовідносин національної системи судового захисту з іноземними системами;
- якість процесуальних норм, їхні межі та обсяги дії;
- рекомендації щодо нівелювання колізій та прогалин у законодавстві;
- обсяг повноважень господарських судів, їхня реалізація;
- обсяг прав та обов'язків учасників господарського судочинства, їхня реалізація;
- дія правових процесуальних інститутів, рекомендації щодо їхньої трансформації
- обсяг відповідальності за порушення процесуальних норм тощо.

Крім того, в основу функції моніторингу в ГПП важливо запровадити принцип справедливого судового розгляду, орієнтиром якого в цій сфері будуть виступати рішення ЄСПЛ. При цьому буде вирішуватися багаторівневе завдання – виявлення дефектів у сфері судового захисту та трансформація відповідно до європейського алгоритму.

Враховуючи вищезазначене, під моніторингом як додатковою функцією господарського процесуального права пропонується розуміти напрямок правового впливу на суспільні відносини, які складаються в процесі реалізації права на судовий захист із метою визначення якості процесуальних норм та рівня їх застосування в господарському судочинстві з точки зору принципу справедливого судового розгляду.

Разом з тим необхідно відмітити необхідність подальшого окреслення та дослідження механізму її реалізації, форм, методів, засобів, гарантій із метою підвищення ефективності господарського судочинства.

Висновки. На підставі проведеного дослідження сформульовано такі висновки:

Вперше проведено дослідження моніторингу як додаткової функції господарського процесуального права в контексті посилення ефективності судового захисту.

Обґрунтовано виокремлення моніторингу як додаткового напрямку для можливості запровадження юридичних засобів, які б дозволяли аналізувати питання відповідності процесуальних (матеріальних) норм у практичній площині; досліджувати пропорційність меж та обсягів дії нормативно-правових актів у конкретних групах правовідносин; встановлювати залежність змін нормативних актів від об'єктивних факторів, які виявляються в судовій практиці; окреслювати показник ефективності діючого права в співвідношенні з наслідками його реалізації тощо.

Сформульовано поняття моніторингу як напряму правового впливу на суспільні відносини, які складаються в процесі реалізації права на судовий захист із метою визначення якості процесуальних норм та рівня їх застосування в господарському судочинстві з точки зору принципу справедливого судового розгляду.

Зазначена необхідність подальшого дослідження механізму реалізації функції моніторингу в господарському процесуальному праві.

Список використаних джерел:

1. Сладкова О.Б. Информационный мониторинг как социальная технология: культурологический аспект / О. Б. Сладкова // Культурология. – М. : МГУКИ, 2000. – Вып. 8. – С. 150–160.
2. Глазкова М.Е. Применение европейских стандартов отправления правосудия в российском арбитражном процессе : [монография] / М.Е. Глазкова. – М. : Анкил, 2012. – 200с.
3. Дамаскин О.В. Мониторинг законодательства и правоприменительной практики: стратегия правового развития / О.В. Дамаскин // Современное право. – 2006. – № 6. – С. 39–42.

4. Мартыненко М.В. Внутривузовский мониторинг как средство управления качеством образования : дисс. канд. ... пед. наук / М.В. Мартыненко. – Ставрополь, 2003. – 210 с.
5. Наконечный Я.Е. Мониторинг в правотворчестве (проблемы теории и практики) : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук / Я.Е. Наконечный. – Владимир, 2008. – 25 с.
6. Господарське процесуальне право : [підручник] / за заг. ред. В.Д. Чернадчука. – Суми : Університетська книга, 2009. – 378 с.
7. Теорія держави і права : [навч. посіб.] / А.М. Колодій, С.Л. Лисенков, В.В. Копейчиков. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 368 с.
8. Шульга А. М. Теорія держави і права : [навч. посіб.] / А.М. Шульга. – Х. : ХНУВС, 2008. – 252 с.
9. Скакун О.Ф. Теорія держави і права (енциклопедичний курс) : [підручник] / О.Ф. Скакун. – Х. : Еспада, 2006. – 776 с.
10. Теорія держави і права : [навч. посіб.] / [О.М. Головка, І.М. Погрібний, О.В. Волошенко]; за ред. І.М. Погрібного. – Х. : ХНУВС, 2010. – 274 с.
11. Чумак П.А. Природа и механизм реализации охранительной функции советского права : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история государства и права; история правовых учений» / П.А. Чумак. – К., 1986. – 16 с.
12. Малько А.В. Ограничивающая функция юридического процесса / А.В. Малько // Юриспруденция. – 1996. – № 5. – С. 4–7.
13. Матузов Н.И. Теория государства и права : [курс лекций] / Н.И. Матузов, А.В. Малько. – М. : Юрист, 1997. – С. 156–157.
14. Джафарова М.В. Функції, мета та завдання процесуального права [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/2363/%CC>.
15. Проект Господарського процесуального кодексу України (реєстр. № 4157-2), прийнятий за основу постановою Верховної Ради України від 29.06.2004 р. № 1909-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zib.kiev.ua/article/1092639329511>.
16. Поточний розгляд Європейським судом з прав людини справ щодо України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua>.
17. Аналіз роботи судів загальної юрисдикції у I півріччі 2013 р. (за даними судової статистики) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/34DFFD847D91A549C2257C0B004E5AC0](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/34DFFD847D91A549C2257C0B004E5AC0).
18. Энциклопедия / А.А. Грицанов, В.Л. Абушенко, Г.М. Евелькин, Г.Н. Соколова, О.В. Терещенко. – Минск : Интерпрессервис ; Книжный Дом, 2003. – 1312 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.encyclopedia.ru/cat/online/detail/38901/>.
19. Словарь бизнес-терминов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dic.academic.ru/dic.nsf/business/3987>.
20. Шемшученко Ю.С. Юридична енциклопедія : в 6 т. / Ю.С. Шемшученко. – К. : Українська енциклопедія, 2001. – Т. 3. – 792 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://leksika.com.ua/12110725/legal/monitoring>.
21. Алексеенко Л.М. Економічний словник: банківська справа, фондовий ринок (українсько-англійсько-російський тлумачний словник) / Л.М. Алексеенко, В.М. Олексіенко, А.І. Юркевич. – К. : Максимум ; Тернопіль : Економічна думка, 2000. – 592 с.
22. Чазова С.А. Информационно-библиографический мониторинг литературного процесса (вопросы теории и методики) : дис. ... канд. пед. наук / С.А. Чазова. – М., 2000. – 260 с.

